

Tételek Schleiermacher hermeneutikájához

A következő tételek egy a Freie Theologischen Akademie Gießen –ben tartott Schleiermacher hermeneutikájáról szóló szeminárium anyaga 1991-ből. Schleiermacher számít a modern hermeneutika atyjának. – A szerző Schleiermacher látásmódját érintő kritikai megjegyzései a beljebb kezdett szakaszokban találhatóak.

A beszéd megértéséről

"Nincs gondolat beszéd nélkül. ...Senki sem tud szavak nélkül gondolkodni." (S. 77). "Nincs ugyanis gondolat szó nélkül." (S. 225).*

Minden beszédet megelőz egy beszédimpulzus, amelyet mint a „szerző érzéseiben meglevő tény”-t, mint „csíraelhatározást”, vagy mint „egy mű ötletét” kell értelmeznünk. (S. 202). Ez, bár nem áll ellentétben a külső szóval, de mögötte áll, illetve különbözik tőle.

A gondolkodás, mint tudati funkció nincs olymértékben fogalmilag tisztázva, mint a beszéd. (S. 76). A beszéd a gondolatok kinyilvánítása, hogy megalapozza a gondolkodás közösségi mivoltát.

A beszéd kapcsolatban áll a szerzőben zajló gondolkodással, (*"tény a gondolodóban*), általában a nyelvvél. (S. 77).

Minél inkább átgondolt a szerző szándéka a leíráskor, annál inkább kialakult már a nyelvi forma.

De, mint megnyilatkozás, alá van rendelve az ambivalenciának és a történetiségnek, ezért szükséges a hermeneutika.

A beszéd olymértékben művészet, amennyire a szerző klasszikus és eredeti, vagyis zseniálisan beszél. (S. 83).

A kommunikáció lényege a beszéd és a megértés. Mindkettőben összeérnek a pszichológiai és nyelvtani nézőpontok, amelyekre a hermeneutikában tekintettel kell lenni.

A megértés az adott beszéd történeti és látnoki, objektív s szubjektív rekonstruálása. (S. 93).

A Szentírásról

A vallásos beszédet megelőzi először is a szemlélődés és az érzelem dimenziója. Ebben az ember quasi isteni, hiszen a végtelen (*"egy isteni szellem"*, *Beszédek a vallásról*, S. 120) tükröződik benne. Ennek a dimenzióknak a tudatosodása folyamán kezdődik meg a gondolkodás.

A kereszténység fogalomképző erejének forrása abban az újdonságban áll, amilyen intenzív Krisztus, az apostolok és az első gyülekezetek istentapasztalata. (S. 85 ff).

* Minden oldalszám további bibliográfiai hivatkozás nélkül *F.D.E. Schleiermacher Hermeneutik und Kritik*, c. művére vonatkozik. hg. M. Frank, 4. Aufl. (Frankfurt: Suhrkamp, 1990).

Az Újszövetség, mint írás esetében nincs szükség semmiféle különleges hermeneutikára, hacsak nem abban az értelemben, hogy a rendkívüli terminológia (görög szavak héber tartalommal) különleges szemléletmódot igényel.

Az istenit, mint korlátos vallási tudatot azonosítja a szellemivel. Ez minden esetben megtalálja a specifikus, de relatív és differenciált szóalakat.

Ezzel egyben tagadja is a fogalmakban megragadott bibliai igazság időtlen érvényességét, és úgy fogja fel, mint konkrét élethelyzethez kapcsolódó megnyilatkozást.

Ha Isten kinyilatkoztatja magát, akkor a történetinek a relativitása nem megrövidítése az Ő végtelenségének és szabadságának. Képes arra, hogy testben jelenjen meg, hogy megszentelje a történetit, és annak minden relativitásával együtt szolgálatába állítsa, úgy, hogy a történetiben, a történetivel és a történeti alatt jön az emberhez. Isten a külső szóban hozzáférhető, úgy, hogy a belső, a zseniális dimenziója a kijelentés helyévé válik.

Ugyanakkor mégis megmarad uralhatatlannak, mert az ember magától nem képes a kinyilatkoztatást, mint olyat sem felismerni, sem megérteni, kivéve azt, akivel Isten megosztja üdvtanácsa végzését. Érvényes ez a Szentírásra is, mint az Ő szavára térben és időben.

A hermeneutikáról alapvetően

"Minden előfeltétel a hermeneutikában csak nyelv." (Kimmerle, S. 38).

"A hermeneutika az a művészet, amelynek célja egy másik beszédét, főleg írását helyesen érteni." (S. 71). *„A megértés minden aktusa a beszéd aktusának visszafordítása.”* (S. 76).

A magyarázat annyira szükséges, amennyire a szerző művészien beszél. (vö. a „Zseniális” *"Genialische"*, S. 83).

A hermeneutika ennek megfelelően olyan tudomány, amely a nyelvi tehetségen és az emberismereten alapul, de módszertanilag nem behatárolható. (S. 81).

A hermeneutikának művészetként való meghatározása a megértést, mint antropológiai potenciált (Zsenialitás!) határozza meg. Az ember zseniálisan hatékony megértési képességgel rendelkezik. Különösen a Szentírás megértése az, ami egyetlen ponton sem felel meg a bukott ember potenciáljának. Még az újjászületett sem bír megfelelő lehetőséggel, hanem szüksége van a kegyelmes megvilágosításra a Szent Lélek által, hogy növekedhessen ismeretben.

A hermeneutika mindig csak approximativ módon érthet meg, mert végtelen feladat, vagyis ezzel már egy végesről (a szöveg) egy végtelenre (értelem, a szerző szándéka) mutat.

A hermeneutikának egyrészt a totalitás egy szeletével van dolga, az adott közösség által használt nyelvvel.

A hermeneutika másrészt egy lélek belső tartalmának kifejezésével foglalkozik, (*„tény a szerző belsejében”*), amelyben megnyilvánul a nyelv individuális alkalmazása.

A félreértés magától adódik, míg a megértéshez szükséges a hermeneutika. (S. 92f).

A hermeneutika a sejtés és az összehasonlítás útján zajlik, mindkettőt alkalmazzák a nyelvtani és a pszichológiai értelmezésnél is. Az összehasonlítás individuumból összehasonlítását jelenti, akik egy általános részei. A sejtés minden individuum univerzális rokonsága által válik lehetségessé, s egy megalapozott tehetségen alapul, mint az értelem művészetként jellemezhető felfedezése. (Rekonstruálni!) ("Nachkonstruieren!") (vö. Rieger, S. 327). Mindkettő interdependens.

A szöveg szavai közvetlen összefüggésben állnak a kimondási szándékkal. Ezek jelentik a legitim utat a szöveg intenciójának (szándékának) megismeréséhez.

A hermeneutikának azt kell keresnie, hogy egy beszéd milyen valóság tartalomról tesz bizonyosságot, vagy milyen valóságot céloz meg. Nem lehet az a célja, hogy a beszélő (relatív és szubjektív) valóságát rekonstruálja.

Csak a belső és külső szétszakítása, a szellem és a szó szétszakítása teszi a Schleiermacheri értelmű hermeneutikát szükségessé. Ha a szót külsőnek tekintjük, mely relatív és idő által meghatározott, akkor a szó mögött meghúzódó lelki/ szellemi mozgást kell keresnünk, amely a beszédhez vezetett, amely a tulajdonképpeni és az eredeti szerepét hordozza, s amelyet a hermeneutikának kell feltárnia.

Amíg Schleiermacher csak egy univerzális hermeneutikát tekint céljának, és az újszövetségi hermeneutika alapjául csak filológiai különlegességeket említ, figyelembe kell vennünk, hogy a Szentírás minősége, mint Isten szava, nevezetesen igazsága és tekintélye okán a magyarázótól a hit engedelmességét követeli meg.

A nyelvtani magyarázatról

A nyelvtani magyarázat a szó jelentését a szerző, eredeti közönsége és az irodalmi szöveggörnyezet alapján határozza meg. (S. 101 und 116).

A megnevezett szabályok helyénvalóak, de nincsenek tekintettel a mindenkori szerző beszéd szándékára. Ez nem csak egy kifejezés többjelentésűvé válásához vezetne, hanem a hangsúlyos és a felesleges közti különbségtétel sem volna egyszerű (S. 129-130), bár a Szentírás tekintetében a „felesleges” nem valóban feleslegest jelent, hanem valami mellékest, de a beszéd szándék megvalósulásának szempontjából szükségeset.

A nyelvtani értelmezés fontos célja egy mindenkori egész (amely a szerkesztett kapcsolatokon kívül sokszor beszerkesztetlen mondatokból vagy elemekből áll) egységét helyesen megragadni. (S. 156)

Ezen egység gondolat miatt válik a beszédet megelőző gondolati mozgás mértékadóvá, ami adott esetben még szembe is fordítható magával a beszéddel. De a kijelentési szándékot maga a szöveg nyomatékosítja.

A nyelvtani értelmezésben az egyes az egész felől, az egész az egyes felől értelmezendő. A megértési folyamat tehát körkörös, illetve komplex, valamint mindig approximatív.

A pszichológiai-technikai értelmezésről

Megfelel Schleiermacher alapvetően kettős nézetének, hogy egy beszédet nyelvtanilag és pszichológiailag szemlél. Tartalmilag ugyanarról van szó, csak éppen annak külső és belső megjelenési formájában. De a szétválasztás szükségessé teszi a pszichológiai tény elkülönített szemléletét.

Egy mű egységében *Thema* az az elv, amely az íróat mozgatja. (S. 175). Ez válik az értelmezés mértékévé. (ld. fenn!), és megtalálható kell hogy legyen az egész műben.

A pszichológiai-technikai értelmezés ugyanígy csak approximatíván elérhető célja a „stílus tökéletes megértése” (S. 168), amely az individuum egységes mértékeként és kifejeződéseként jelenik meg. Az individualitás megragadásához szükségeszerű a kompozícióban (a nagyobb tagolás) és a nyelv kezelésében megmutatkozó egyediségek feltárása.

A pszichológiai-technikai értelmezés minden adott gondolatkomplexumot életpillanatként, egy ember pszichológiai valóságaként fog fel. Ezeket a tényeket a szerző belsejében/érzésvilágában próbálja meg visszaadni. Az ebből adódó hermeneutikai feladat tehát rekonstruálni a szerzőben zajló belső folyamatokat. (*„az író alkotásfolyamatának lehető legtökéletesebb utólagos leképezése”* (S. ...)... *„annak a megtapasztalásnak a feltárása, amelyből az elbeszélés megszületett.”* (S. 246)

Ezzel szemben hangsúlyozni kell, hogy a hermeneutikának nem csak egy szöveg pszichológiai előzményeit, hanem magát a szöveget kell megértenie. Ezzel a pszichológiai értelmezés jogosultsága is megkérdőjelezhető.

Az értelmezőnek egy teljes tányi tapasztalattal kell rendelkeznie a „gondolatképződés belső folyamatáról” (S. 220), hogy felismerhesse az alkotó pszichológiai állapotát. Amilyen mértékben képes a magyarázó az értelmezendő szöveget maga is megalkotni, annyira képes azt megérteni. (S. 76; vgl. *Reden über die Religion*, S. 122).

Mindez az Újszövetségre vonatkoztatva azt jelenti, hogy a megértés feltétele egy megelőző zsenialitás, az Újszövetség szerzőjének istentudata. Ez egy romantikus antropológia kifejeződése.

A filológiai kritikáról

A kritika is a szöveg utólagos konstruálását (rekonstrukcióját) szolgálja. Ez feltételezi a megítélés és a konstruálás emberi képességeit. Ezen tulajdonság alapja egy ösképben lelhető fel, amely vagy mint gondolkodási kategória adott az olvasónál, vagy egy szerzővel való találkozáskor növekvő módon fejlődik, és az adott módon megjelenő szövegkritika tulajdonságokból álló rendszerévé válik. (S. 244).

A kritika kapcsolatban áll a dogmatikával és a történelemmel. Doktrinális szándékkal kutatja egy szöveg szellemi tartalmát, történeti szándékkal pedig az összöveget.

A kritika feladata is kettős: egy dokumentális és egy sejtető. Hibákat ismer fel és szüntet meg, amelyek vagy mechnikus jellegűek, vagy szabad cselekvés során keletkeztek.

A szövegszerű lehetetlenségek és hibák felkeltik a kritikai érdeklődést, legyenek bár nyelvtani-filológiai természetűek, vagy olyanok, hogy nem felelnek meg a szerző elvárható stílusának.

Az Írás szempontjából a kritika csak abban a dimenzióban igazolható, amelyben az egyszer s mindenkorra adott és lezárt kinyilatkoztatás (incl. a Szentírás) belépett a történelem folyamába. Ezért aztán csak szövegkritikáról lehet szó. A szövegben kijelentett tartalmak kritikája nem az ember kompetenciája.

A schleiermacheri kritika a szöveg egy ideálképét feltételezi a szerző érzéseiben, ami a konkrét szövegalakban hibás lehet, és az ideálra tekintettel javításra szorul. Továbbá egy egységes és lezárt megjelenés ideálját követi, egy téma előhozatalát, s ebből a nézőpontból is elsiklik a konkrét beszédselekvés felett, amelynek a formája nem szükségszerűen teológiai fejtegetés, ő pedig ezt pedig kritikai feltételezések és szövegjavítások kiindulási pontjának tekinti.

A filozófiai keretokről

A schleiermacheri hermeneutikát végigkísérő dichotómia filozófiai eredetű. Ez a görög illetve idealista belső- külső, anyag-szellem szétválasztása, közelebbről azonosság és különbség, általános és egyedi szétválasztása. Ez a szétválasztás határozza meg végeredményben azt a távolságot, ami a külső szó/a szöveg és a mögötte álló szerző különleges írásmódja, a stílusa, a belső erő közt van, amely meghatározza a megjelenés módját. Eközben az abban megnyilatkozó szellem az idő feletti és egységes, amely mindig csak közvetetten, pont a külső szóban hozzáférhető, és amelynek megnyilatkozásaira az jellemző, hogy sokfélék.

Isten bibliai kinyilatkoztatásáról rögzíteni kell, hogy az egység és sokféleség nem Isten és a világ viszonya párhuzamaként értelmezendő, hanem úgy a szentháromság Istenben, mint a világban jelen van az egység és a sokféleség is. Nem lehet tehát Istent monisztikusan felfogni, illetve testté lett kinyilatkoztatását és a szóbeli kinyilatkoztatást sem lehet mint nem tulajdonképpenit érteni.

A fent nevezett kettősség nyomán, de speciálisan Kanttól származóan a szubjektum kreativitásának hangsúlyozását kell az objektivitás, vagyis a nyelv megalkotásának alapjául tekinteni. (vgl. Rieger, S. 333).

Az Írás felől nézve az objektivitás forrása a teremtő Isten, nem pedig az embernek kell a maga pszichéjével/ értelmével utólag megalkotni, hogy mint olyan, megjelenhessen. A nyelv sem egy egysíkúan létrejött emberi konstrukció, hanem a már adott, differenciált teremtéshez igazodik.
